

УДК 343.98

**ЗАГАЛЬНОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ПОБУДОВИ ТА ПЕРЕВІРКИ
КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ВЕРСІЙ**

Цільмак Олена Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. начальника кафедри криміналістики, судової медицини
та психіатрії (Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна)

Автор у статті класифікував загальнологічні методи побудови та перевірки криміналістичних версій. На думку автора, використання цілого арсеналу взаємопов'язаних між собою загальнологічних методів таких як: аналізу, синтезу, наукової абстракції, узагальнення, абстрагування, аналогії, моделювання, індукції, дедукції, класифікації – надає можливості збагатити пізнавально-пошуковий процес побудови та перевірки криміналістичних версій та забезпечить ефективність досудового розслідування.

Ключові слова: загальнологічні, метод, аналіз, синтез, наукова абстракція, узагальнення, абстрагування, аналогія, моделювання, індукція, дедукція, класифікація, процес побудови та перевірки криміналістичних версій

ОБЩЕЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ ПОСТРОЕНИЯ И ПРОВЕРКИ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ВЕРСИЙ

Цильмак Елена Николаевна,
доктор юридических наук, профессор,
и.о. начальника кафедры криминалистики, судебной медицины и психиатрии
(Одесский государственный университет внутренних дел,
г. Одесса, Украина)

Автор в статье описал общелогические методы построения и проверки криминалистических версий. По мнению автора, использование целого арсенала взаимосвязанных между собой общелогических методов таких как: анализ, синтез, научная абстракция, обобщение, абстрагирование, аналогия, моделирование, индукция, дедукция, классификация - предоставит возможность обогатить познавательно-поисковый процесс построения и проверки криминалистических версий и обеспечит эффективность досудебного расследования.

Ключевые слова: общелогический, метод, анализ, синтез, научная абстракция, обобщение, абстрагирование, аналогия, моделирование, индукция, дедукция, классификация, процесс построения и проверки криминалистических версий

GENERAL LOGICAL METHODS OF CONSTRUCTION AND TESTING OF FORENSIC VERSIONS

Tsylmak Elena Nikolaevna,
doctor of legal Sciences, Professor,
acting head of Department of criminalistics, forensic
medicine and psychiatry (Odessa State University of Internal Affairs,
Odessa, Ukraine)

The author of the article described the general logical methods of construction and testing of forensic versions. According to the author, the use of a whole arsenal of interconnected general logical methods such as analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, abstraction, analogy, simulation, induction, deduction, classification - will provide an opportunity to enrich the cognitive search process of building and testing of forensic versions and will provide the effectiveness of the pre-trial investigation.

Keywords: general logic, the method of analysis, synthesis, scientific abstraction, generalization, abstraction, analogy, simulation, induction, deduction, classification, the process of building and testing of forensic versions

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку органів досудового розслідування виникає низка проблем суб'єктивного та об'єктивного характеру, які призводять до зниження якості та результативності правоохоронної діяльності. Під час досудового розслідування злочинів дуже важливе значення відіграє процес побудови та перевірки криміналістичних версій.

Побудова та перевірка криміналістичних версій є складним пізнавально-вольовим процесом, якість та результативність якого залежить від того які методи використовуються для його реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розкриттю суті криміналістичних версій присвячені праці таких науковців, як В. Ф. Асмуса, Р. С. Белкіна, А. М. Васильєва, А. І. Вінберга, С. О. Голунського, Л. Я. Драпкина, А. Ф. Зелінського, І. М. Лузгіна,

А. М. Ларін, Г. М. Міньковського, І. Ф. Пантелєєва, Р. Д. Рахунова, О. О. Старченка, М. С. Строговича, Б. М. Шавера, А. Р. Шляхова та інші.

У криміналістичній літературі приділялася належна увага технології побудови та перевірки слідчих версій. Однак, у наукових працях відмічена фрагментарність стосовно методів побудови та перевірки криміналістичних версій. Тому метою та завданнями нашої статті є описання суті методів побудови та перевірки криміналістичних версій, а також механізму їх реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Під час побудови та перевірки криміналістичних версій суб'єкти правозастосовної діяльності використовують цілий арсенал різноманітних методів, які умовно можна представити у такій класифікації: 1) загальнологічні (аналіз – синтез, наукова абстракція, узагальнення – абстрагування, аналогія – моделювання, індукція – дедукція, класифікація); 2) загальнонаукові (діалектичний та метафізичний); 3) приватнонаукові (теоретичні (формалізація, аксіоматизація, гіпотетично-дедуктивний) та евристичні (спостереження, порівняння, описання, експеримент)); 4) спеціально-прикладні (алгоритмічний); 5) специфічні (криміналістична рефлексія, криміналістичне прогнозування, інтуїтивний) та 6) евристичні (мозковий штурм, синектика; колективний пошук оригінальних ідей, евристичні питання, багатовимірні матриці, інверсія, організовані стратегії).

Ми зупинимося лише на загальнологічних методах так як вони у криміналістичній літературі та наукових працях вчених криміналістів описані були фрагментарно.

Загальнологічні методи - це способи та прийоми пізнавальної діяльності, що використовуються у різних галузях науки. До **загальнологічних методів** побудови та перевірки криміналістичних версій слід віднести такі: аналіз – синтез, наукова абстракція, узагальнення – абстрагування, аналогія – моделювання, індукція – дедукція, класифікація

Одним з найважливіших **загальнологічних** методів побудови та перевірки криміналістичних версій є «*аналіз*» (від грец. analysis — розклад, розчленування). Він полягає в аналізуванні явища або процесу, шляхом їх уявного розчленування на певні складові, для відшукування та виділення найбільш суттєвих деталей, сторін, характеристик (ознак, особливостей, властивостей, якостей), їх сутності, сенсу, специфічних змін та можливих зв'язків. Логічний аналіз явища або процесу завжди дозволяє виділити в його структурі три елементи: велику посилку, малу посилку й умовивід.

Важливе значення відіграє й метод «*наукової абстракції*» (від лат. abstrahere — відволікати), який передбачає логічне вилучення з аналізу другорядних фактів, які не мають істотного значення для злочину, що розслідується, однак, вони є важливими для переходу від імовірності до достовірності під час подальшої перевірки версій.

Метод аналізу міцно пов'язаний з методом «*синтезу*» (від грец. syntesis — сполучення, складання). За допомогою якого суб'єкти правозастосовної діяльності намагаються уявно з'єднати певні складові злочинного явища або процесу (деталі, сторони, характеристики (ознаки, особливості, властивості, якості)) для встановлення їхніх взаємозв'язків, сутності, сенсу та специфічних змін. Цей метод надає можливості пізнати об'єкт дослідження як єдине ціле.

Аналіз та синтез є протилежними за своєю суттю, однак, при побудові криміналістичних версій, ці методи взаємно доповнюють один одного, уточнюють, розширюють та підкреслюють те, що вважалося незначним.

Аналіз і синтез у залежності від характеру дослідження об'єкта та глибини проникнення в його сутність злочинного явища або об'єкта злочину може бути:

1) *прямий або емпіричний* – використовується на стадії поверхового ознайомлення з злочинним явищем або об'єктом злочину та надає можливості пізнати його;

2) *елементарно-теоретичний* - використовується для пізнання сутності досліджуваного явища та надає можливості встановити причинно-наслідкові зв'язки, виявити різноманітні закономірності;

3) *структурно-генетичний* - використовується для найбільш глибокого проникнення в сутність злочинного явища або об'єкта злочину та надає можливості виокремити головні, провідні, істотні елементи, які мають вирішальний вплив на всі інші сторони досліджуваного явища або об'єкта.

Аналіз, синтез та наукова абстракція взаємопов'язані з таким загальнологічним методом, як «*індукція*» (від лат. Inductio - наведення). Зазначений метод полягає в узагальненні усіх наявних відомих фактичних даних та інформації та на цій основі сприяє процесу побудови та перевірки криміналістичних версій. Завдяки цьому методу пізнання, із приватних фактів, явищ або процесів відводяться загальні принципи та закономірності; встановлюються характеристики, які мають повторювальний характер, та на цій основі вибудовується індуктивний умовивід.

Індуктивний умовивід пов'язує отримані дані та інформацію з висновком через деякі фактичні, психологічні чи математичні уявлення. Слід підкреслити, що висновок, зроблений за допомогою методу індукції в кінцевому результаті може виявитися істинним або помилковим.

Слід зазначити, що існують такі *основні групи індуктивних умовиводів за характером висновку*:

1) *повна індукція* - такий умовивід робиться на підставі вивчення усіх характеристик, фактичних даних злочинного явища або об'єкта злочину. Зазначений різновид індукції надає достовірні висновки, та використовується як доказ кримінальному провадженні;

2) *неповна індукція* - такий умовивід робиться на підставі посилок, він не охоплює усі характеристики та фактичні дані злочинного явища або об'єкта злочину. Розрізняють два види неповної індукції: популярну, або індукцію через простий перелік.

Неповна індукція являє собою умовивід, у якому загальний висновок про характеристики та фактичні дані злочинного явища або об'єкта злочину робиться на підставі, по-перше, що серед них не має суперечливих, по-друге, на підставі наукового знання. ***Наукова індукція може бути імовірною й достовірною та забезпечується такими методами:***

а) *єдиної схожості*, тобто якщо два або більше характеристик та фактичних даних злочинного явища або об'єкта злочину мають лише одну загальну обставину, а всі інші обставини різні, то це єдина схожа обставина і є причиною цього явища;

б) *єдиної відмінності*, тобто якщо випадки, при яких явище настає або не настає, розрізняються лише в однієї попередній обставині, а всі інші обставини тотожні, то саме ця одна обставина і є причиною цього явища;

в) *об'єднаний метод схожості і відмінності*, тобто він є комбінацією перших двох методів;

г) *супутніх змін*, тобто якщо виникнення або зміна одного явища щоразу викликає певну зміну іншого явища, то обидва ці явища знаходяться в причинному зв'язку один з одним;

д) *залишків*, тобто якщо відомо, що причиною досліджуваного злочинного явища не служать необхідні для нього обставини, крім одного, то саме ця одна обставина і є, ймовірно, причиною цього явища.

Зазначені методи наукової індукції по встановленню причинних зв'язків злочинного явища або об'єкта злочину є взаємопов'язаними та обумовлюють один одного.

У сучасній логіці індукція розглядається як теорія імовірнісного висновку. Робляться спроби формалізації індуктивного методу на основі ідей теорії ймовірностей, що допоможе більш чітко усвідомити логічні проблеми даного методу, а також визначити його евристичну цінність.

Суть цього методу «*дедукція*» (від лат. *Deductio* - виведення) полягає в тому, що в процесі пізнання, від загального знання про деякі явища або процеси суб'єкти доходять до знання приватного й одиничного. Особливістю дедукції є те, що істинність її посилок гарантує істинність висновку. Початком (посилками) дедукції є аксіоми або просто гіпотези, що мають характер загальних тверджень («загальне»), а кінцем - наслідки з посилок, аксіоми («приватне»).

Дедукція та індукція найтісніше взаємопов'язані та доповнюють один одного. Індуктивне дослідження припускає використання загальних теорій, законів, принципів, тобто включає в себе момент дедукції, а дедукція неможлива без загальних положень, які отримуються індуктивним шляхом. Іншими словами, індукція і дедукція пов'язані між собою як й аналіз і синтез.

Терміни «дедукція», «індукція» і «абдукція» походять від кореня «вести» і переводяться відповідно «виведення», «наведення», «приведення». Ч. Пірс писав: «Індукція розглядає теорії і вимірює ступінь їх згоди з фактами. Вона ніколи не може створити будь-якої ідеї взагалі. Чи не більше того може зробити дедукція. Всі ідеї науки виникають за допомогою абдукції. Абдукція полягає в дослідженні фактів і побудові теорії, що пояснює їх». Іншими словами, за Пірсом, абдукція є метод пошуку гіпотез, в той же час як індукція, будучи імовірнісним умовиводом, згідно філософу, є метод перевірки наявних гіпотез і теорій.

Абдукція починається з аналізу і точної оцінки встановлених фактів, після чого вибирається гіпотеза для їх пояснення. Пірс формулює методологічні вимоги до абдуктивних гіпотез:

По-перше, вони повинні пояснити не тільки емпірично спостережувані факти, а й факти безпосередньо не спостережувані, які перевіряються непрямым шляхом.

По-друге, вони повинні підтверджуватися, причому не тільки спостережуваними фактами, а й знову виявленими фактами.

Абдуктивне міркування не гарантує відкриття істини, але значно полегшує їх пошук.

Метод «*узагальнення*» застосовується у процесі уявного переходу від одиничного до про загального, від менш загального, до більш загального. Пов'язаний з ним метод «*абстрагування*» (від лат. – віддалення), який полягає в розумовому виділенні суттєвих, найістотніших рис, відношень, сторін об'єкта, що досліджуються. Процес абстрагування є двоступеневим та доволі складним – спочатку відокремлюється важливе від неважливого, суттєве від несуттєвого, загальне від одиничного, а потім установлюється незалежність або слабка залежність об'єкта пізнання від певних факторів для того, щоб відкинути їх.

Також під час побудови та перевірки версій суб'єктами правозастосовної діяльності використовується метод «*аналогії*» (від грец. *analogia* – схожість). Він передбачає пошук подібностей у досліджуваних явищах або процесах, тобто в їхніх деталях, сторонах, характеристиках (ознаках, особливостях, властивостях, якостях) тощо. Аналогія може бути:

а) *прямою*, тобто порівняння наявної кримінальної ситуації або злочинного явища з подібними ситуаціями або явищами, які колись вже відбувалися та порівняння з практичним досвідом правозастосовної діяльності;

б) *особистісно-спрямованою*, тобто порівняння стратегій злочинної поведінки з подібними.

Джерелами аналогії при конструюванні версій можуть бути [2]:

1) оперативно-розшукові та слідчі дані щодо способів, мотивів, складу та методів вчинення вже розкритих злочинів;

2) оперативно-розшукові та слідчі матеріали щодо однотипних нерозкритих злочинів;

3) загальні теоретичні положення, які ґрунтуються на узагальненні правозастосовної практики і дозволяють намітити певну кількість версій щодо конкретної категорії злочинів;

4) теоретичні узагальнення та власний досвід суб'єкта правозастосовної діяльності у розкритті злочинів.

Аналогія, як повністю самостійний метод правозастосовної діяльності, не може гарантувати достовірні висновки. Тобто за допомогою цього методу наукового пізнання отримуються знання про одні предмети чи явища або особу злочинця на підставі їх схожості з іншими. Для підвищення ймовірності висновків за аналогією необхідно прагнути до того, щоб:

- були виявлені не тільки зовнішні властивості зіставляються характеристик та фактичні дані злочинного явища або об'єкта злочину, а головним чином внутрішні;
- ці характеристики та фактичні дані повинні бути подібними в найважливіших і істотних ознаках, а не у випадкових і другорядних;
- коло співпадаючих ознак повинно бути якомога ширше;
- враховуватися повинна не тільки схожість, а й відмінність характеристик та фактичних даних.

Метод аналогії дає найбільш цінні результати тоді, коли встановлюється органічний взаємозв'язок не тільки між подібними ознаками, але і з тією ознакою, що переноситься на досліджуваний об'єкт.

Пов'язаний з усіма вищеописаними методами побудови та перевірки криміналістичних версій й метод *«моделювання»* (лат. *modulus* – міра, взірець). Його суть – це схематична побудова імовірних моделей злочинного явища або процесу, а також стратегій злочинної поведінки для найбільш досконалого дослідження та вивчення. Обов'язковою умовою до моделі є те, що вона має містити конкретні факти, суттєві риси, ознаки, властивості реального явища або процесу.

Моделювання в правозастосовній діяльності вважається досить ефективним засобом реконструкції злочинного явища або процесу та встановлення основних елементів структури злочинного діяння, їх взаємозв'язку, функціональних параметрів, зовнішніх факторів, які впливали на це діяння.

Модель конструється на основі попереднього вивчення злочинного явища або процесу та виділення його істотних характеристик, аналізу основних його параметрів та зіставлення отриманих результатів з характеристиками реального об'єкта. Якщо основні параметри не співпали з характеристиками реального об'єкта відбувається корегування моделі. Моделювання може бути матеріальним та ідеальним.

Усі вище описані методи надають можливість застосувати, під час побудови та перевірки криміналістичних версій, метод *«класифікації»*, який дозволяє поділити усі фактичні дані на окремі групи за певною дуже важливою загальною ознакою, що визначає закономірні зв'язки в єдиній системі конкретного знання. Тобто можна стверджувати що метод класифікації дозволяє упорядковувати інформацію у її ієрархічній послідовності та значимості.

«Класифікаційний» метод використовується також в тих випадках, коли необхідно ідентифікувати групи однорідних об'єктів, тобто він організовує безліч об'єктів в систему, встановлюючи зв'язки між ними. Він корисний, насамперед, у тих випадках, коли необхідно обробити інформацію про велику кількість об'єктів, які відрізняються суттєвими ознаками, тобто коли необхідно з безлічі об'єктів вивчення або перевірки отримати інформацію про певний факт.

Різновидами класифікації є:

1) *декомпозиція* - це особливий вид класифікації, який не допускає довільного критерію. Декомпозиція призначена для встановлення пов'язаних між собою змістовних елементів деякої об'єктивної цілісності злочинного явища.

2) *стратифікація* - це визначення шарів (страт) в багатошаровому явищі, тобто залежностей особливого виду. Зазначений різновид класифікації урахує такі критерії як: зовнішнє та внутрішнє середовище, людські ресурси, технічні засоби, стратегія і тактика, суб'єктивні та об'єктивні чинники тощо.

Під час застосування методу «класифікації» слід використовувати також такі обумовлюючі та детермінуючі його методи, як:

1) *ієрархічний* - послідовний поділ множини об'єктів на підмножини (відбувається тільки за однією ознакою поділу; без повторів та без пропусків), з використанням принципу «від загального до конкретного»;

2) *систематизація* - обґрунтована послідовна систематизація фактичних даних або інформації;

3) *ранжування* - розміщення ознак об'єктів в певному порядку, за принципом зростання або зменшення будь-якої ознаки, властивості, характеристики;

4) *селекція та симпліфікація*. Вони здійснюються паралельно. Їх основна відмінність в тому, що селекція орієнтована на відбір доцільних деталей, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів дослідження, а симпліфікація - на відбір недоцільних, тобто тих що виключають можливість обирати їх як достовірні фактичні данні;

5) *оптимізація* - упорядкування деталей, елементів, ознак, властивостей, характеристик об'єктів досудового розслідування за певними критеріями.

Використання методу класифікації під час побудови та перевірки криміналістичних версій визначається такими правилами її побудови:

1) пропорційності (адекватності) - тобто кожна характеристика або фактичне дане має увійти в один з критеріїв класифікації;

2) об'ємної роздільності характеристик або фактичних даних - тобто кожна з повинна чітко відображати критерій класифікації та не повинна належати декільком членам поділу.

Тому, здійснюючі класифікацію фактичних даних або характеристик злочинного явища суб'єкти досудового розслідування повинні чітко визначитися з критеріями класифікації. Слід зазначити, що критерії повинні бути чіткими, однозначними, не розпливчатими. Вони можуть бути складними та включати у себе декілька параметрів досліджуемого явища або об'єкта, однак вони повинні бути логічними та зрозумілими.

Висновок. Таким чином, загальнологічні методи є класичними, однак мають певні особливості у зв'язку з тим, що вони слугують процесу побудови та перевірки криміналістичних версій під час досудового розслідування кримінального правопорушення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цільмак О. М. Методи побудови та перевірки криміналістичних версій [Електронний ресурс] / О. М. Цільмак // Юридичний науковий електронний журнал. - 2015. - № 2. - С. 240-244. Електронний тип даних. - Режим доступу: [chrome-extension://http://lsei.org.ua/2_2015/66.pdf](http://lsei.org.ua/2_2015/66.pdf)

2. Карагодин В. Н., Морозова Е. В. Криминалистические проблемы обнаружения и устранения следственных ошибок: учебно-практическое пособие / В. Н. Карагодин, Е. В. Морозова. - Екатеринбург: Изд-во Уральского юридического института МВД России, 2003. - 22 с.